

УДК 351.754.5:343.343

Грибов М. Л. – доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, професор кафедри оперативно-розшукової діяльності Національної академії внутрішніх справ, м. Київ;

Пустовий О. О. – ад'юнкт Національної академії внутрішніх справ, м. Київ

ЗАХОДИ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ З ПРОТИДІЇ МАСОВИМ ЗАВОРУШЕННЯМ

Обґрунтовано актуальність питань щодо протидії масовим заворушенням оперативними підрозділами. Окреслено заходи, яких мають вживати оперативні підрозділи в межах протидії масовим заворушенням. Здійснено класифікацію цих заходів на підставі кримінологічних критеріїв. Визначено проблеми законодавчого врегулювання таких заходів, запропоновано шляхи їх розв'язання.

Ключові слова: масові заворушення, оперативні підрозділи, оперативно-розшукова діяльність, досудове розслідування.

Нині в Україні досить високим є рівень небезпеки виникнення масових заворушень. Зазначене спричинено низкою економічних, соціальних і політичних чинників. Упродовж останніх трьох років майже в чотири рази девальвувала національна валюта. Значно підвищилися ціни на пальне, продукти харчування, предмети першої необхідності. На вимогу міжнародних фінансових організацій уряд систематично підвищує тарифи на електроенергію, природний газ, теплопостачання, комунальні послуги. Значно скоротилися реальні прибутки населення. Громадяни України відчули негативні наслідки реформ, що проводять майже в усіх галузях соціальної сфери.

На тлі масового зuboжіння населення поширеними є корупційні діяння осіб, які, обіймаючи високі посади в органах державної влади, безпосередньо пов'язані з великим бізнесом й отримують від цього значний прибуток. Для припинення цього та притягнення винних до відповідальності компетентні органи не вживають жодних заходів.

Попри постійне реформування антикорупційного законодавства, створення численних антикорупційних органів і систематичного «вдосконалення» правового забезпечення їхньої діяльності, рівень корупції неухильно зростає. Вона проникає в усі сфери життєдіяльності суспільства, становлячи реальну загрозу національній безпеці.

Безвідповідальність і безкарність посадових осіб найвищого рівня, ігнорування ними законних прав й інтересів громадян, нездатність правоохоронних і судових органів захистити ці права та відновити справедливість призводять до правового нігілізму суспільства, поширення протестних настроїв населення, радикалізму й екстремізму.

Різні внутрішні та зовнішні сили використовують цю ситуацію на власну користь, щоб прийти до влади (взяти під контроль державне управління чи певні сектори економіки), організовуючи масові заворушення.

Протягом 2014–2017 років населення отримало критичну масу вогнепальної зброї та вибухових пристроїв (унаслідок захоплення військових складів на Заході України та неконтрольованого надходження зброї із зони АТО). З огляду на зазначене, виникнення масових заворушень може призвести до чисельних жертв серед громадян і працівників правоохоронних органів. Очевидно, що організатори заворушень можуть мати на меті насильницьке захоплення державної влади.

Питання протидії масовим заворушенням охоплюють низку проблем юридичного, організаційного і тактичного характеру, які потребують негайного розв'язання.

Метою цієї статті є визначення змісту заходів, що мають застосовувати оперативні підрозділи в протидії масовим заворушенням, а також окреслення шляхів розв'язання проблем юридичного регулювання таких заходів.

Аналіз наукової літератури з кримінології, зокрема щодо тлумачення поняття та змісту протидії злочинності (О. М. Бандурка, М. Ю. Валуйська, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, В. Куц, О. М. Литвинов, О. А. Шевченко [1; 2, с. 176; 3; 4]), з кримінального процесу, криміналістики й оперативно-розшукової діяльності, а саме в аспекті змісту діяльності оперативних підрозділів (О. М. Джу́жа, Є. М. Моїсеєв, Д. Й. Никифорчук, М. А. Погорецький, В. Д. Пчолкін, В. В. Тищенко [5, с. 185; 6, с. 153; 7; 8]), дає підстави для висновку, що протидію силами

оперативних підрозділів певному виду злочинів потрібно трактувати як комплекс заходів, що здійснюються з метою запобігання цим злочинам, їх виявлення, припинення та розслідування. Заходи оперативних підрозділів із протидії масовим заворушенням доцільно вивчати з позицій розмежування їх на заходи запобігання цим злочинам, їх виявлення, припинення та розслідування.

Першим і найважливішим елементом протидії масовим заворушенням, який мінімізує їхні шкідливі наслідки, є запобігання цьому виду кримінально каранних діянь. Очевидно, що найефективнішим засобом такого запобігання є загальносоціальна профілактика, до складових якої належать: вагомі результати в протидії корупції; підвищення рівня реальних доходів населення; посилення соціального захисту, утвердження верховенства права. Такі елементи спроможні зняти соціальне напруження, зробити малоефективними дії замовників та організаторів масових заворушень. Водночас аналіз сучасної політичної та економічної ситуації в Україні не дає підстав сподіватися на покращення найближчим часом.

Отже, нагальною є потреба в спеціальних заходах правоохоронних органів (зокрема їх оперативних підрозділів), спрямованих на запобігання масовим заворушенням. Варто з'ясувати їхню сутність і правові підстави.

Частина перша ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» передбачає, що підрозділи, уповноважені на здійснення цієї діяльності, у межах своїх повноважень відповідно до законів, що становлять правове підґрунтя оперативно-розшукової діяльності, зобов'язані вживати необхідних оперативно-розшукових заходів щодо попередження, своєчасного виявлення та припинення злочинів, викриття причин і умов, які сприяють учиненню злочинів, здійснювати профілактику правопорушень. Проте конкретних заходів, що можуть уживати оперативні підрозділи для попередження злочинів і профілактики правопорушень, законодавець не визначає.

Здійснений аналіз положень ст. 6–8 цього Закону засвідчує, що проведення будь-яких оперативно-розшукових заходів без заведення оперативно-розшукової справи заборонено. Однак оперативно-розшукову справу не можна завести у зв'язку з необхідністю профілактики злочину (відповідних підстав закон не передбачає).

Також незаконною можна вважати будь-яку діяльність оперативних підрозділів з виявлення злочинів. Адже для виявлення латентних злочинів оперативні підрозділи мають провести певну розвідувально-пошукову роботу, тобто застосувати інформаційно-пізнавальні заходи. Заходи, що проводять підрозділи, уповноважені на здійснення оперативно-розшукової діяльності, з метою виконання завдань цієї діяльності не можуть бути кваліфіковані інакше, як оперативно-розшукові.

Отже, в Україні наявна загроза виникнення масових заворушень, а законних засобів запобігання їх організації, своєчасного виявлення ознак такої організації в оперативних підрозділах немає. Практика свідчить, що протидія оперативними підрозділами масовим заворушенням відбувається вже в їх активній фазі, коли дії натовпу зупинити неможливо або вкрай проблематично. Тоді проводять негласне документування дій активних учасників заворушень з метою притягнути їх згодом до кримінальної відповідальності. Інколи дії активістів намагаються припинити на початковому етапі активної фази силами підрозділів, уповноважених забезпечувати громадський порядок.

З огляду на зазначене, нагальною постає необхідність внесення змін до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» та Кримінального процесуального кодексу (КПК) України, які б надали можливість оперативним підрозділам ініціативно виявляти ознаки організації масових заворушень на ранніх стадіях, здійснювати документування дій замовників і безпосередніх організаторів, уживати превентивних заходів.

Щоб висловити конкретні пропозиції щодо законодавчих змін, потрібно окреслити коло дієвих засобів із виявлення та документування організації масових заворушень, а також засобів запобігання цьому виду кримінальних правопорушень. Доцільно проаналізувати результати наукових досліджень кримінологічних і криміналістичних особливостей масових заворушень.

У науковій літературі з кримінального права та кримінології чітко розмежовано масові заворушення, які відбуваються стихійно, і такі, що завчасно планують. Перші вчиняє так званий традиційний натовп, а інші – «розумний натовп», тобто заздалегідь організований, скерований, з визначеною програмою дій [9].

Якщо масові заворушення виникли стихійно та їх учиняє традиційний натовп, то оперативні підрозділи виконують роль статистів, які негласно документують дії активних учасників.

Якщо ж масові заворушення були заздалегідь сплановані, то виникає інша ситуація. Утворення «розумного натовпу», зазначає І. В. Сундєв, не є «природною реакцією на раптово виниклі події». Це частина цілеспрямованих дій з хаотизації соціальної обстановки. Тому такий процес вимагає залучення цілком конкретних ресурсів: організаційних, фінансових, інформаційних, технічних. Основне завдання профілактики «розумного натовпу» полягає в тому, щоб з'ясувати, хто, скільки і яких ресурсів виділив, хто, як і коли збирається ними скористатися. Можливі варіанти відповіді на ці питання обговорюють на мережевих форумах, теледебатах, публікують у ЗМІ [10]. Водночас інформація про схеми фінансування й організації масових заворушень стають предметом публічного обговорення, здебільшого, після того, як вони вже розпочалися. До цього все відбувається в атмосфері суворої конспірації. Водночас слід виокремити ознаки, які можна вважати показником того, що готують масові заворушення та інші пов'язані з ними злочини.

Зокрема, будь-який «розумний натовп», створений з метою вчинення масових заворушень, формується завдяки конкретним діям замовників та організаторів. Організатором зазвичай є не одна особа, а певна соціальна група (керівництво громадської організації, політичної партії, лідери неформального об'єднання тощо), яка виконує роль «центру управління» масовими заворушеннями. Досить часто замовники (закордонні фонди, благодійні організації, що взаємодіють зі спеціальними службами іноземних держав, іноді – вітчизняні та зарубіжні олігархи) перераховують грошові кошти таким «центрам управління». Подеколи це здійснюють відкрито, але перерахунок значної суми коштів прикривають благодійністю, фінансуванням освітніх програм, допомогою розвитку інститутів громадянського суспільства. Такі дії можуть бути сигналом про початок підготовки масових заворушень.

Правоохоронні органи мають чітко окреслити коло можливих «центрів управління» та відстежувати їхні відносини з «інвесторами». Таке відстеження можна здійснювати без втручання в приватне спілкування – через ретельний моніторинг повідомлень ЗМІ й активності представників «центрів управління» в соціальних мережах.

Водночас факт фінансування конкретних формальних і неформальних громадських організацій не містить складу

злочину та не є підставою для проведення оперативно-розшукової діяльності. Отже, подальше відстеження дій потенційних організаторів масових заворушень засобами оперативно-розшукової діяльності буде незаконним. Саме з цього моменту розпочинається організація масових заворушень: складають конкретний план, розподіляють грошові кошти, замовляють і виготовляють поліграфічні матеріали, прапори (інколи зброю, вибухові пристрої, металеву арматуру, вогнебезпечні суміші тощо), виплачують аванс «активістам», визначають лінію їхньої поведінки.

Після цього активізується підготовка «громадського протесту» в соціальних мережах. Для підтримання організації протесту, зазвичай, використовують окремі ЗМІ. Таким чином, до участі в діях «розумного натовпу», а фактично – у масових заворушеннях, намагаються залучити широкі верстви населення (проте вже на безоплатних засадах).

Для затримання організаторів і притягнення їх до кримінальної відповідальності та запобігання початку масових заворушень необхідно мати задокументовані фактичні дані, що свідчать про їхню протиправну діяльність. Для одержання їх потрібно застосовувати заходи, які відповідно до КПК України є втручанням у приватне спілкування, а також обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи; візуальне спостереження за особою, річчю або місцем; аудіо-, відеоконтроль місця тощо. Однак ці заходи можна провести лише в межах кримінального провадження або оперативно-розшукової справи, підстав для початку (заведення) яких отримано не було (здійснити це на законних підставах неможливо).

Із цього приводу В. І. Бояров і П. В. Шалдирван зауважують, що найчастіше дії з організації заворушень вчиняють як діяльність, яка може мати вигляд легітимної: наприклад, звернення до органів влади із законними вимогами (від населення міста, району, області тощо). Мітинги, демонстрації, збори, що передують заворушенням і мають привернути увагу до гострих соціальних проблем, фактично спрямовані на концентрацію екстремістських сил для подальших масових заворушень [11]. Отже, на цій стадії, щоб довести підготовку до вчинення масових заворушень, також потрібно послуговуватися заходами, які полягають у негласному збиранні інформації про особу без її згоди.

У зв'язку із зазначеними причинами на цьому етапі (мирного протесту, що має перерости в масові заворушення) використовують так звані профілактично-пошукові заходи, зміст яких передбачає негласне стеження за діями організаторів натовпу й активних учасників масових заворушень, їх документування. Це візуальне спостереження за особами в публічно доступних місцях із використанням відеозапису, фотографування та спеціальних технічних засобів для спостереження, що відповідає змісту ст. 269 КПК України. Таке спостереження можна проводити лише з дозволу суду в межах оперативно-розшукової діяльності або кримінального провадження. Саме тому назвою «профілактично-пошукові заходи» розробники підзаконних нормативно-правових актів змушені маскувати заходи, що обмежують права та свободи особи. Отже, згідно з чинним законодавством, ця діяльність також є незаконною.

Таким чином, законодавчому унормуванню підлягає вся діяльність оперативних підрозділів із відстеження організації масових заворушень із використанням «розумного натовпу» – від вивчення інформації щодо фінансування формальних і неформальних громадських організацій до негласної фіксації відомостей про протиправні дії окремих осіб і груп безпосередньо під час активної стадії масових заворушень.

Оскільки в сучасному світі мережеві ресурси є чи не головним засобом координації акцій протесту та залучення до них широких верств населення, то слухними видаються пропозиції В. Д. Гавловського щодо запровадження правоохоронного моніторингу соціальних мереж. Це поняття науковець визначає як діяльність уповноважених державних органів з відстеження деструктивних процесів у соціальних мережах з метою запобігання суспільно небезпечним діям, їх виявлення та припинення. Завданнями правоохоронного моніторингу соціальних мереж є пошук і фіксування фактичних даних щодо використання таких мереж у деструктивних цілях, встановлення та викриття суб'єктів цих дій з метою подальшого притягнення до юридичної відповідальності або блокування їхньої деструктивної діяльності. З-поміж завдань правоохоронного моніторингу соціальних мереж учений виокремлює виявлення не лише ознак кримінальних та адміністративно караних діянь, а й відслідковування процесів

розпалювання ворожнечі (деструкції соціальної злагоди) задля визначення рівня їх загрози для національної безпеки держави та вжиття необхідних заходів. Оскільки правоохоронний моніторинг має охоплювати низку оперативно-розшукових заходів (автоматичне комп'ютерне спостереження, організація, використання громадської допомоги тощо), він належатиме до компетенції лише тих правоохоронних органів, підрозділи яких уповноважені провадити оперативно-розшукову діяльність та/або негласні слідчі (розшукові) дії [12].

Дослідник не визначає конкретного переліку оперативно-розшукових заходів, які слід проводити в межах правоохоронного моніторингу соціальних мереж. На нашу думку, до таких заходів варто було б зарахувати оперативне впровадження до віртуальних об'єднань у соціальних мережах. У разі виявлення ознак злочинної діяльності, таке впровадження з віртуального простору має бути перенесено до реального, що за своїм змістом буде відповідати виконанню спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, згідно з положеннями ст. 272 КПК України. Схожі заходи було успішно застосовано ще під час проведення в Україні чемпіонату Європи з футболу 2012 року. Тоді вдалося запобігти масовим заворушенням із використанням феєрверків, саморобних вибухових пристроїв, бейсбольних біт у містах Львові та Донецьку: усі знаряддя було вчасно вилучено, а головних організаторів затримано для проведення профілактичних бесід. Після цих бесід вони вжили заходів для переконання послідовників у недоцільності вчинення запланованих масових заворушень. Проте навіть тоді не було належних правових підстав для відповідних дій правоохоронців. Ні зараз, ні до прийняття чинного КПК України правоохоронці не можуть на законних підставах вилучити предмети, що не заборонені для вільного обігу, якщо немає фактичних даних, одержаних в установленому законом порядку, які свідчать, що ці предмети планують використати як знаряддя вчинення злочину.

З огляду на те, що соціальними мережами послуговуються для організації «розумного натовпу», то ними можна скористатися і для його дезорганізації. Якщо організатори масових заворушень для своїх цілей використовують певні ЗМІ, то оперативні підрозділи через управління зв'язків з громадськістю мають використовувати інші. Основним

дезорганізаційним фактором має бути надання правдивої інформації щодо дій замовників, організаторів злочину, справжньої мети їх діяльності та схем фінансування.

Відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», обов'язком оперативних підрозділів є інформування державних органів про виявлені факти й дані, що свідчать про загрозу безпеці суспільства і держави. За оцінками дослідників теорії кримінального права, масові заворушення становлять саме таку загрозу, оскільки на певний час паралізують органи державної влади й управління. Ці органи можуть прийняти рішення про публічне оголошення через ЗМІ одержаної оперативними підрозділами інформації щодо фінансування та організації масових заворушень, роз'яснення негативних соціальних, економічних і правових наслідків участі в них.

Зрештою, якщо оперативні підрозділи отримали фактичні дані про підготовку масових заворушень, то вони зобов'язані (відповідно до ч. 2 ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність») передати зібрані матеріали до органу досудового розслідування для початку та здійснення досудового розслідування в порядку, передбаченому КПК України. Початок такого розслідування надає можливість застосувати заходи забезпечення кримінального провадження, провести слідчі (розшукові) дії.

Зазначені процесуальні дії можуть спрацювати як заходи превенції: зловмисники, усвідомлюючи, що ризикують бути притягнутими до кримінальної відповідальності, згорнуть свою діяльність. Однак застосуванню таких заходів має передувати ґрунтовний аналіз ситуації, оскільки виклик слідчим, обшук, тимчасовий доступ до речей і документів, тимчасове вилучення майна, арешт майна, затримання особи, застосування запобіжних заходів можуть використати для активізації протестів і пришвидшення масових заворушень.

Саме тому попередньо слід здійснити всі можливі негласні слідчі (розшукові) дії з метою отримання доказів підготовки масових заворушень і забезпечити їх вчасне припинення.

Пункт 5 ч. 1. ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» дає підстави оперативним підрозділам проводити операції з припинення злочинів. Проте конкретних заходів, яких можна вживати для припинення злочинів, що розпочалися і тривають, закон не передбачає. Традиційно

такими заходами вважають затримання особи в порядку, передбаченому п. 1 ч. 1 ст. 208 КПК України. Адже затримання особи, яку застали під час учинення злочину або замаху на його вчинення, припиняє вчинення нею злочинних дій. Часто таке затримання оперативні підрозділи проводять у межах контролю за вчиненням злочину, що здійснюють згідно з вимогами ст. 271 КПК України.

Водночас у випадку масових заворушень затримання всіх правопорушників неможливе, а затримання окремих із них може мати фатальні наслідки для правоохоронців. Тому доцільно застосовувати інші заходи (наприклад, з дезінформації та дезорганізації натовпу). Дезінформацію і дезорганізацію можуть проводити заздалегідь залучені до криміногенного середовища оперативні працівники як через соціальні мережі, так і безпосередньо в натовпі.

Якщо не вдалося запобігти виникненню масових заворушень або вчасно припинити їх, доводиться розслідувати їх як такі, що вже тривають або закінчилися. На думку О. П. Кузьменка, типовим комплексом тактичних операцій, що можуть бути реалізовані на початковому етапі розслідування масових заворушень, є:

- встановлення активних учасників масових заворушень;
- затримання активних учасників масових заворушень;
- визначення організаторів масових заворушень;
- з'ясування обставин підготовки масових заворушень;
- встановлення способу вчинення масових заворушень;
- виявлення потерпілих;
- пошук очевидців масових заворушень;
- нейтралізація організованої протидії [13, с. 16].

Серед працівників органів досудового розслідування та прокуратури побутує думка, що це можливо здійснити без участі оперативних підрозділів, адже, здебільшого, під час групових порушень громадського порядку та масових заворушень як пересічні громадяни, так і безпосередні учасники вчинення злочинів здійснюють відеозапис та фотографування (згодом усі записи з'являються в Інтернеті). Крім цього, масові заворушення відбуваються, переважно, у тих публічно доступних місцях, де встановлено стаціонарні камери візуального спостереження. Усі записи, отримані в такий спосіб, у процесі досудового

розслідування можна буде використати для проведення тактичних операцій, запропонованих О. П. Кузьменком.

Водночас організатори й активні учасники масових заворушень уживають заходів конспірації: приховують обличчя під масками, каптурами, шарфами. Навіть якщо вони не приховують своєї зовнішності, встановленню їх особи без допомоги оперативних підрозділів необхідно приділити чимало часу.

Тому з моменту початку масових заворушень сили та засоби оперативних підрозділів слід негайно використовувати для того, щоб задокументувати дії активних учасників та організаторів масових заворушень, а також для їх встановлення негласним шляхом і забезпечення відповідного органу досудового розслідування інформацією, необхідною для їх своєчасного затримання.

Згідно з положеннями ст. 41 КПК України, у межах кримінального провадження оперативні підрозділи (зокрема Національної поліції та органів безпеки) діють лише за дорученням слідчого, прокурора та не можуть за власним рішенням уживати будь-яких процесуальних дій, адже вони позбавлені навіть ініціативи щодо їх проведення. Під час масових заворушень слідчий, а прокурор – і поготів, позбавлені інформації, яка дасть їм змогу прийняти рішення про проведення візуального спостереження за кожним організатором натовпу та кожним активним учасником масових заворушень. Вони не мають часу на процесуальне оформлення таких рішень, а також не матимуть для цього правових підстав: за чинним КПК України неможливо прийняти рішення щодо проведення візуального спостереження за особою, якщо її не встановлено (невідомі прізвище, ім'я, по батькові, дата народження та місце мешкання). Однак саме для встановлення особи і проводять візуальне спостереження за організаторами й активними учасниками масових заворушень. Отже, оперативним працівникам у межах кримінального провадження необхідно надати можливість уживати всіх необхідних заходів для встановлення зазначених осіб.

Документування оперативними підрозділами масових заворушень можна здійснювати й у межах оперативно-розшукової діяльності, використовуючи одержані матеріали в кримінальному провадженні. Проте це не вирішує питання законності дій оперативних працівників зі спостереження за особою без ухвали

слідчого судді. Отже, відповідні зміни потрібно внести і до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність».

Заходи оперативних підрозділів із протидії масовим заворушенням доцільно об'єднати в такі групи: 1) заходи з виявлення ознак підготовки масових заворушень; 2) заходи із запобігання масовим заворушенням; 3) заходи з припинення масових заворушень; 4) заходи з розслідування масових заворушень.

До першої групи заходів належать:

а) правоохоронний моніторинг соціальних мереж і діяльності ЗМІ щодо виявлення відкритих і прихованих закликів до масових протестів, нагнітання деструкції соціальної злагоди, використання мереж для організації акцій протесту;

б) аналіз інформації з публічно доступних і конфіденційних джерел щодо: перерахування значних сум грошових коштів формальним і неформальним громадським організаціям; придбання та виготовлення цим коштом прапорів, наметів, поліграфічної продукції, а також предметів, що можуть бути використані як знаряддя злочинів (бейсбольні біти, металева арматура й ланцюги, феєрверки тощо);

в) заходи з отримання первинної інформації щодо підготовки масових заворушень (оперативне впровадження до віртуальних і реальних соціальних спільнот, формальних та неформальних громадських організацій; негласне оперативне опитування; негласний оперативний огляд публічно доступних об'єктів, публічно недоступних місць з дозволу їх власників або користувачів; візуальне спостереження в публічно доступних місцях).

Заходи, передбачені пунктом «в», підлягають унормуванню в Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» як такі, що проводять з дозволу керівника оперативного підрозділу. Заходи, передбачені пунктами «а» і «б», підлягають унормуванню на рівні підзаконних нормативно-правових актів.

Другу групу становлять такі заходи:

а) інформування відповідних державних органів про виявлені факти та дані, що свідчать про загрозу безпеці суспільства й держави, відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», з подальшим публічним оголошенням схем фінансування та підготовки

масових заворушень, викриттям справжніх намірів їх замовників й організаторів;

б) направлення зібраних матеріалів, у яких зафіксовано фактичні дані про підготовку масових заворушень, до відповідного органу досудового розслідування для початку та здійснення досудового розслідування в порядку, передбаченому КПК України (ч. 2 ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»).

Третю групу заходів утворюють:

а) збирання та негайне передання підрозділам, до компетенції яких належить забезпечення громадського порядку силовими засобами, інформації щодо поведінки та намірів натовпу, найактивніших учасників масових заворушень;

б) дезінформація та дезорганізація натовпу заздалегідь упровадженими в криміногенне середовище оперативними працівниками як через соціальні мережі, так і безпосередньо в натовпі.

Заходи третьої групи необхідно відобразити в нормах Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність».

До четвертої групи заходів належать усі процесуальні дії, які здійснюють оперативні працівники за дорученням слідчого, прокурора.

Окрім цього, оперативні працівники з метою виконання завдань кримінального провадження, що було розпочате за фактом масових заворушень, які ще тривають, повинні мати змогу на законних підставах за власним рішенням проводити документування дій організаторів й активних учасників таких заворушень і вживати заходів для їх встановлення шляхом проведення за ними спостереження в публічно доступних місцях з використанням фотографування, відеозапису та спеціальних технічних засобів для спостереження.

Для цього в КПК України потрібно визначити право оперативних підрозділів негайно розпочинати та проводити візуальне спостереження за невстановленими (невідомими) особами, які були виявлені в процесі негласних слідчих (розшукових) дій, з метою подальшого отримання їхніх персональних даних та/або доказів їх причетності до вчинення або готування злочину.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бандурка О. М. Стратегія і тактика протидії злочинності : монографія / О. М. Бандурка, О. М. Литвинов. – Харків : Ніка Нова, 2012. – 318 с.
2. Кримінологія [Електронний ресурс] : підручник / [В. В. Голіна, Б. М. Головін, М. Ю. Валуйська та ін. ; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головіна]. – Харків : Право, 2014. – 440 с. – Режим доступу: http://lib-net.com/book/105_Kriminologiya_Zagalna_ta_Osobliva_chastini.html. – Назва з екрана.
3. Куц В. Протидія злочинності: сутність і зміст [Електронний ресурс] / В. Куц // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. – 2016. – № 4. – С. 104–112. – Режим доступу: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/ua/pdf/12-2016/kuts.pdf>. – Назва з екрана.
4. Шевченко О. А. Запобігання злочинам як один із пріоритетних напрямів протидії злочинності [Електронний ресурс] / О. А. Шевченко // Право і суспільство. – 2012. – № 3. – С. 194–197. – Режим доступу: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2012/3_2012/40.pdf. – Назва з екрана.
5. Оперативно-розшукова діяльність [Електронний ресурс] : навч. посіб. / [Є. М. Моїсєєв, О. М. Джужа, Д. Й. Никифорчук та ін. ; за ред. проф. О. М. Джужі]. – Київ : Правова єдність, 2009. – 310 с. – Режим доступу: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/UP/ORD_2009.pdf. – Назва з екрана.
6. Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі [Електронний ресурс] : монографія / М. А. Погорецький. – Харків : Аpsic, 2007. – 576 с. – Режим доступу: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/UP/POGORECKIY_2007.pdf. – Назва з екрана.
7. Пчолкін В. Д. Поняття та роль оперативно-розшукової профілактики у запобіганні злочинам [Електронний ресурс] / В. Д. Пчолкін // Попередження злочинів суб'єктами оперативно-розшукової діяльності : матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 17 груд. 2010 р.). – Харків : ХНУВС, 2010. – С. 15–17. – Режим доступу: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/72/Poperedzgennya_zloch_syb_ORD_2010.pdf?sequence=3&isAllowed=y. – Назва з екрана.
8. Тищенко В. В. Розкриття злочинів як пізнавальна діяльність і основне завдання розслідування [Електронний ресурс] / В. В. Тищенко // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». – 2013. – Т. 13. – С. 252–259. – Режим доступу: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/5339/Tishhenko%20V.%20V.%20Rozkryttja%20zlochyniv%20jak%20piznaval%27na.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. – Назва з екрана.
9. Дячкін М. О. Організація злочину «Масові заворушення» [Електронний ресурс] / М. О. Дячкін // Юридичний науковий електронний журнал. – 2017. – № 2. – С. 128–130. – Режим доступу: http://sej.org.ua/2_2017/35.pdf. – Назва з екрана.
10. Сундиев И. В. Социальные технологии в массовых беспорядках как средство локализация «управляемого хаоса» [Електронний ресурс] / И. В. Сундиев. – Режим доступа: <http://sartraccs.ru/Pub/socialthno.htm>. – Загл. с экрана.
11. Бояров В. І. Масові заворушення: особливості кваліфікації [Електронний ресурс] / В. І. Бояров, П. В. Шалдирван // Часопис Академії адвокатури України. – 2014. – № 4. – С. 9–18. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Shaav_2014_7_4_3. – Назва з екрана.
12. Гавловський В. Д. Теоретичні засади відстеження деструктивних процесів у соціальних мережах [Електронний ресурс] / В. Д. Гавловський // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2012. –

№ 1 (27). – С. 247–257. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2012_1_29. – Назва з екрана.

13. Кузьменко О. П. Початковий етап розслідування масових заворушень : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Кузьменко Олександр Петрович. – Київ, 2017. – 20 с.

REFERENCES

1. Bandurka, O.M., & Lytvynov, O.M. (2012). *Stratehiia i taktyka protydii zlochynnosti [Strategy and tactics of combating crime]*. Kharkiv: Nika Nova [in Ukrainian].
2. Holina, V.V., Holovkin, B.M., & Valuiska, M.Iu. (et al.). (2014). *Kryminolohiia [Criminology]*. V.V. Holina & B.M. Holovkin (Ed.). Kharkiv: Pravo. Retrieved from http://lib-net.com/book/105_Kriminologiya_Zagalna_ta_Osobliiva_chastini.html [in Ukrainian].
3. Kuts, V. (2016). Protydiiia zlochynnosti: sutnist i zmist [Combating crime: the nature and content]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy, Scientific journal of the National Academy of Public Prosecutor of Ukraine*, 4, 104-112. Retrieved from <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/ua/pdf/12-2016/kuts.pdf> [in Ukrainian].
4. Shevchenko, O.A. (2012). Zapobihannia zlochynam yak odyn iz prorytetnykh napriamiv protydii zlochynnosti [Prevention of crimes as one of the priority areas for combating crime]. *Pravo i suspilstvo, law and society*, 3, 194-197. Retrieved from http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2012/3_2012/40.pdf [in Ukrainian].
5. Moiseiev, Ye.M., Dzhuzha, O.M., & Nykyforchuk, D.I. (et al.). (2009). *Operatyvno-rozshukova diialnist [Operative-search activities]*. O.M. Dzhuzha (Ed.). Kyiv: Pravova yednist. Retrieved from http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/UP/ORD_2009.pdf [in Ukrainian].
6. Pohoretskyi, M.A. (2007). *Funktsionalne pryznachennia operatyvno-rozshukovoi diialnosti u kryminalnomu protsesi [Functional purpose of operative-search activity in the criminal process]*. Kharkiv: Arsis. Retrieved from http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/UP/POGORECKIY_2007.pdf [in Ukrainian].
7. Pcholkin, V.D. (2010). Poniattia ta rol operatyvno-rozshukovoi profilaktyky u zapobihanni zlochynam [Concept and role of operative-search prophylaxis in crime prevention]. *Poperedzhennia zlochyniv subiektamy operatyvno-rozshukovoi diialnosti, Prevention of crimes by the subjects of operative-search activities: Proceeding of the Scientific and Practical Conference*. (pp. 15-17) Kharkiv: Khark. nats. un-t vnutr. sprav. Retrieved from http://dSPACE.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/72/Poperedzhennia_zloch_syb_ORD_2010.pdf?sequence=3&isAllowed=y [in Ukrainian].
8. Tishchenko, V.V. (2013). Rozkryttia zlochyniv yak piznavalna diialnist i osnovne zavdannia rozsliduvannia [Disclosure of crimes as a cognitive activity and the main task of the investigation]. *Naukovi pratsi Natsionalnoho universytetu Odeska yurydychna akademiia, Scientific works of the National University Odessa Law Academy*, 13, 252-259. Retrieved from <http://dSPACE.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/5339/Tishchenko%20V.%20V.%20Rozkryttja%20zlochyniv%20jak%20piznaval%27na.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [in Ukrainian].
9. Diachkin, M.O. (2017). Orhanizatsiia zlochynu Masovi zavorushennia [Organization of crime Massive Riots]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal, Legal scientific electronic journal*, 2, 128-130. Retrieved from http://sej.org.ua/2_2017/35.pdf [in Ukrainian].
10. Sundiev, I.V. (2016). *Socialnye tehnologii v massovykh besporiadkah kak sredstvo lokalizatsii upravliaemogo haosa [Social technologies in mass riots as a means of locating controlled chaos]*. Retrieved from <http://sartracc.ru/Pub/socialthno.htm> [in Russian].

11. Boiarov, V.I., & Shaldyrvan, P.V. (2014). Masovi zavorushennia: osoblyvosti kvalifikatsii [Mass riots: features of qualification]. *Chasopys Akademii advokatury Ukrainy, Journal of the Academy of Advocacy of Ukraine*, 4, 9-18. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chaa_u_2014_7_4_3 [in Ukrainian].

12. Havlovskiy, V.D. (2012). Teoretychni zasady vidstezhennia destruktivnykh protsesiv u sotsialnykh merezhakh [Theoretical principles of tracking destructive processes in social networks]. *Borotba z orhanizovanoi zlochynnisti i koruptsiieiu (teoriia i praktyka), Fighting Organized Crime and Corruption (theory and practice)*, 1(27), 247-257. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2012_1_29 [in Ukrainian].

13. Kuzmenko, O.P. (2017). Pochatkovyi etap rozsliduvannia masovykh zavorushen [Initial stage of the investigation of mass riots]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії 27.10.2017
